

Frode Bjørdal:

EN METRISK FEIL

Med følgesetninger om barmhjertighetsprinsipp.

Jeg vil i det følgende argumentere for at Wittgenstein i §50 i *Philosophische Untersuchungen* begår en feil i sin tenkning omkring meterstokken i Paris. Jeg vil avslutningvis trekke noen rent hermeneutiske og didaktiske konklusjoner, samt mer spekulativt antyde hva jeg tror kan være årsaken til at Wittgenstein tenker som han gjør.

Det vil ikke overraske meg om filosofer med Wittgensteinianske sympatier vil imøtegå meg ved å peke på dype sider ved Wittgensteins filosofi som jeg har oversett, og hevde at slike forutsetninger hos Wittgenstein undergraver den argumentasjon som jeg gjør bruk av. Men i så fall vil det kunne være nyttig. Vi vil da kunne få eksplisert momenter i Wittgensteins filosofi som vil være ukjente, eller i det minste uklare for mange som ikke er spesialister, deriblant meg selv. Slik sett kan det følgende forstås som en utfordring til de som ønsker å forsvare Wittgensteins syn på meterstokken Paris.

Jeg skal kun basere meg på et utsnitt av §50 i PU, og jeg skal ikke ta hensyn til eventuell sekundærlitteratur:

“Man kann von *einem* Ding nicht aussagen, es sei 1 m lang, noch, es sei nicht 1 m lang, und das ist das Urmeter in Paris. - Damit haben wir aber diesem natürlich nicht eine merkwürdige Eigenschaft zugeschrieben, sondern nur seine eigenartige Rolle im Spiel des Messens mit dem Metermass gekennzeichnet.”

Tankegangen som ligger til grunn her synes å være noe sånt som at meterstokken i Paris fastlegger hva en meter er, og at den dermed ikke kan fastlegges til å være en meter lang av noen annen standard. Det er meget mulig at Wittgenstein ville hevde at setningen "Stokken er en meter lang" ikke er meningsfull, og at den derfor ikke uttrykker en påstand. De betraktninger vi kommer med i det følgende berøres ikke av hvorvidt Wittgenstein mener at "Stokken er en meter lang" er meningsløs eller ikke.

La oss kalle meterstokken i Paris for "Stokken". Legg merke til at vi i en viss forstand, utfra en intuitiv holdning, både kan si at Stokken er en meter lang, og at Stokken ikke er en meter lang. Hermed bestrides ingen fundamentale metafysiske eller logiske prinsipper. Det er ikke i samme forstand at vi kan si at Stokken er en meter lang og at Stokken ikke er en meter lang.

La oss ta det siste først. Det er av minst to grunner misvisende å si at Stokken er en meter lang: (1) Selve Stokken er faktisk noe lenger enn en meter. Meterlengden ble nemlig fastsatt som avstanden mellom to inngraverte merker på Stokken, og det er en viss avstand mellom dem og endepunktene på Stokken.¹ (2) Meterlengden har siden blitt fastsatt v.h.a. bølgelengden til en bestemt elektromagnetisk bølge. Selv om man i forbindelse med denne redefinisjon søkte å oppnå godt samsvar med den gamle definisjon, så er det likevel rimelig å regne med at overensstemmelsen ikke er helt perfekt.

For å hevde at vi også kan si at Stokken er en meter lang, så må vi, i lys av det foregående, naturligvis bl.a. redefinere "Stokken". Vi kan f.eks. la "Stokken" stå for "det som befinner seg mellom målemerkene på urmeterstaven i Paris". I tillegg må vi gjøre to antagelser. Vi tenker oss at vi lever i en verden hvor (a) Stokken, i motsetning til hva som

¹ Nathan Salmon er min muntlige kilde.

faktisk er tilfelle, fortsatt definerer hvor lang en meter er, og at (b) Stokken er helt rigid, dvs. at Stokken aldri har endret sin lengde.

Jeg skal ved hjelp av noen argumenter søke å vise at det, gitt de antagelser jeg har anført, vil være urimelig å benekte at Stokken er en meter lang. De fleste argumentene jeg skal betrakte beror essensielt på det forhold at relasjonen **_er like lang som...** er en ekvivalensrelasjon.

Det at relasjonen **_er like lang som...** er en ekvivalensrelasjon, innebærer at de følgende tre prinsipper vil holde for lengdemål:

- i) a er like lang som a (refleksivitet)
- ii) Hvis a er like lang som b , så er b like lang som a (symmetri)
- iii) Hvis a er like lang som b , og b er like lang som c , så er også a like lang som c (transitivitet).

Jeg tør hevde at en oppfatning omkring relasjonen **_er like lang som...** som ikke har som konsekvens at relasjonen blir en ekvivalensrelasjon, ville være svært unyttig både i teoretiske og praktiske sammenhenger. En viktig grunn til å si dette er at det følgende skjematiske prinsipp synes uantastelig:

LP: a er like lang som $b \Rightarrow a$ er x lang hvis og bare hvis b er x lang

Når jeg sier at LP er et skjematisk prinsipp, så mener jeg med det at vi for *enhver* innsettelse av et spesifikt lengdemål i stedet for x må akseptere den resulterende setning som sann. En slik bruk av et skjematisk prinsipp har i vår sammenheng den fordel at vi slipper å forutsette en ontologisk forpliktelse på at lengder eksisterer i den argumentasjonen som gis, i

det vi ikke gjør bruk av noen kvantifisering over lengdestrekninger i LP. Denne ontologiske beskjedenhet i vår formulering av LP er fordelaktig i vår sammenheng fordi noen kunne fristes til å forsvare Wittgensteins tilnærming ved å tilskrive ham en slags nominalisme med hensyn til lengder, og forsøke å si at det eneste som i bunn og grunn finnes er den praksis å sammenligne objekter ved å legge dem inntil hverandre. Men vårt prinsipp LP er forenlig med den tanke at lengder ikke eksisterer, så dette synes ikke å være noen akseptabel utvei.

Legg merke til at det skjematisk prinsipp LP inducerer den påstand at relasjonen **__er like lang som...** er en ekvivalensrelasjon. Omvendt vil det gjelde at dersom **__er like lang som...** er en ekvivalensrelasjon, så holder det skjematisk prinsippet LP.

La oss nå ta et lengdestykke L som Wittgenstein vedgår har lengden 1 m. Det forhold at L har lengden 1 m synes for Wittgenstein nettopp å bero på det forhold at *L er like lang som Stokken*. Men gitt det forhold at relasjonen **_er like lang som...** er symmetrisk, så følger det at *Stokken er like lang som L* . Så dermed har vi at *Stokken er like lang som L , og L er 1 m lang*. Gitt LP, så følger det at at Stokken er 1 m lang. På bakgrunn av dette synes det som at Wittgenstein kun kan forsvare den tese som fremføres i §50 ved å benekte at relasjonen **_er like lang som...** er symmetrisk (som den må være dersom den er en ekvivalensrelasjon), eller ved, ekvivalent, å benekte LP. Men begge de strategiene synes lite plausible.

Det kan tenkes at Wittgenstein har underforstått en slags kontrafaktisk-operasjonell type definisjon av lengdemålet 1 m. F.eks:

KO “En lengde a er 1 m dersom man ville funnet samsvar i lengde ved å legge Stokken inntil a .”

Gitt KF, så kan man ønske å forsvare Wittgensteins syn i §50 ved å hevde at det er umulig å legge Stokken inntil Stokken. Men merk likevel at et slikt forsvar for Wittgensteins tese likevel vil måtte bero på å gi avkall på LP, eller på det forhold at **_er like lang som...** er en ekvivalensrelasjon. For om man antar LP og at **_er like lang som...** er symmetrisk, så vil det fortsatt følge at Stokken er 1 meter lang.

Mer plausibelt synes det kanskje å oppfatte Wittgensteins syn som et slags ansestralt-operasjonelt syn:

AO “En lengde a er 1 m \Leftrightarrow Man har funnet samsvar i lengde ved å legge Stokken inntil a , eller der er et objekt b som er 1 m og man har funnet samsvar i lengde ved å legge b inntil a , og Stokken er forskjellig fra a og b , og a er forskjellig fra b .”

AO er en akseptabel rekursiv definisjon, og er bare tilsynelatende sirkulær. Om man vil kan nemlig AO uttrykkes uten noen forekomst av definiendum i definiens, idet man forutsetter andreordens prinsipper, eller et mengdeteoretisk apparat.

Men uansett vil der være et problem med AO, og det består i at man ved å legge til grunn en slik definisjon i praksis ikke ville fått transitivitet på lengdemål. For det kan meget vel være at vi “finner samsvar” mellom lengden til Stokken og a , mellom lengden til a og $a(2)$, mellom lengden til $a(2)$ og $a(3)$ osv., men at vi ikke finner samsvar mellom, la oss si, lengden til Stokken og $a(100)$. (For det at *vi finner* et samsvar i lengder er beheftet med unøyaktigheter.) Av denne grunn synes det problematisk å legge til grunn en slik type operasjonell definisjon som AO av lengdemålet 1 m. Så i stedet for det som uttrykkes av uttrykket “man har funnet samsvar i lengde ved å legge Stokken inntil a ” bør man forutsette at Stokken *er like lang som* a . Men i så fall er vi tilbake til de problemer som ble reist i det

forrige argument, nemlig at Wittgenstein kun kan forsvare sin tese ved å benekte at relasjonen **_er like lang som...** er symmetrisk eller ved, ekvivalent, å benekte LP.

Tenk deg en kultur, ikke så ulik vår egen, tror jeg, hvor enkelte ting over tid endrer sin form. Av praktiske og prestisjemessige grunner ønsker man å forsikre seg om at Stokken ikke endrer sin lengde. Hvordan skulle man gå frem? En rimelig strategi synes å være at man måler Stokkens lengde med jevne mellomrom, utfra en antagelse om at de fleste etablerte lengdemål vil være pålitelige, og derved at i det minste et gjennomsnitt av mange av dem vil være pålitelig. Så man fører en logg for å forsikre seg om at Stokken forblir rigid, eller altså ikke endrer sin lengde. Utfra Wittgensteins syn i §50 ville det bli umulig å føre en slik logg, og den praksis jeg har skissert ville, synes det som, være meningsløs om Wittgenstein hadde rett. Men praksisen jeg har skissert synes ikke meningsløs.

Det er ikke noe problem å anføre ytterligere argumenter som problematiserer Wittgensteins holdning: Når en ny definisjon er introdusert for lengdemålet en meter, slik det er tilfelle i dag, så vil en slik ny definisjon ikke kunne regnes som adekvat om den ikke tillater oss å måle Stokkens lengde til (for alle praktiske formål) en meter, ettersom et desideratum for den nye definisjonen er at meterlengden skal (for alle praktiske formål) være den samme som før. Om Stokken tillates å reise med tilnærmet lysets hastighet, så vil dens lengde endres, slik at en definisjon av lengdemålet en meter v.h.a. lengden til Stokken ikke vil være adekvat relativt til andre referanserammer.

Slik jeg ser det er alt det foregående å slå inn helt åpne dører, og jeg gjør på ingen måte krav på noe originalitet i dette. Det synspunkt jeg inntar er svært utbredt, for å si det mildt, og flere av våre dagers mest innflytelsesrike filosofer (først og fremst Kripke, selvfølgelig) vil til og med innta den holdning at vi kan vite *a priori* at Stokken er 1 meter lang (jeg deler ikke det synspunktet). Grunnen til at jeg likevel har valgt å skrive dette er at jeg i flere muntlige sammenhenger, og også i en skriftlig sammenheng, har blitt oppfattet som

“the odd man out” når jeg har gitt uttrykk for at Wittgenstein inntar et uforsvarlig standpunkt i §50 i PU. Det som forbauser *meg*, er at det synes å være en svært utbredt holdning blant mange norske filosofer at den rette tolkning av den filosofiske mesters tekst er uttrykk for hva som er rett lære.. Og dette gjelder for øvrig ikke bare i de holdninger man kan finne i forhold til de Wittgensteinianske tekster. På mange måter minner holdningen meg her om visse teologers holdning til de bibelske tekster. Og selvfølgelig, enkelte “hermeneutikere” opphøyer jo også en slik tenkemåte som dette til en slags dyd!! Ingen har imidlertid, såvidt jeg kan bedømme, på noen fornuftig måte evnet å utlegge det relevante skriftstedet slik at synspunktet det gis uttrykk for på noen som helst måte er plausibelt. I stedet *antas det*, så og si, fra de relevante hold, at det i §50 i PU skjuler seg noe som er “filosofisk” og “meget dypt”. I mot dette vil jeg forfekte den oppfatning at man skal være noe mer varsom med å forutsette et interpretativt barmhjertighetsprinsipp. Enten man liker det eller ikke, så er det nemlig mange ganger slik at filosofiske tekster helt enkelt gir uttrykk for feilaktige oppfatninger. Slik jeg ser det, representerer den overdrevne barmhjertighet som visse, særlig yngre, norske filosofer inntar til de filosofiske tekster, en utfordring til de av oss som har som oppgave å undervise i filosofi.

Noen vil svare med at Wittgenstein og undertegnede “står for langt fra hverandre” til at mine betraktninger kan gi grunnlag for noen interessant debatt, og at Wittgenstein må forstås på en annen måte. Wittgensteins prosjekt er kanskje et helt annet enn det som jeg har forutsatt? Jeg har til og med i utvekslinger om temaet blitt meddelt at jeg selv, i og med de forutsetninger som jeg legger til grunn, skal stå fjernt fra “dagligdags måleteknisk praksis” (sic!). Vel og bra, men i så fall vil jeg med dette få utfordre vedkommende til å gi en plausibel forklaring på hvordan det hele henger sammen og skal forstås.

Men hvordan kan så Wittgenstein få seg til å si det han gjør i §50? Såvidt jeg kan bedømme, så er en *mulig* forklaring på dette at Wittgenstein antar et slags Russelliansk

“vicious circle principle”, i det han forutsetter at en totalitet ikke kan defineres v.h.a. noe som selv appellerer til denne totaliteten. Om vi anvender en slik holdning på eksemplet i §50, så kunne man søke og resonnerer på følgende måte: Om vi oppfatter lengden en meter som den lengden som er felles for objektene {a, b,.....}, og deretter definerer “en meter” som lengden til a, så har vi, ettersom lengden til a også er lengden til de øvrige objekter i {a, b,.....}, i en viss forstand definert en totalitet (lengden som er felles for objektene {a, b,.....}) ved å appellere til den samme totalitet. Og dette bryter kanskje i en viss forstand med Russells “vicious circle principle”.

Betraktningene i det foregående avsnitt kan *muligens* være plausible som en *forklaring* på det forhold at Wittgenstein inntar den holdning han gjør i §50. Men en slik forutsetning av et Russelliansk “vicious circle principle” som her er høyst problematisk, ettersom et prinsipp som dette er intuitivt feilaktig, for sterkt i den forstand at det utelukker en hel del høyst interessant matematisk teori, og for svakt i den forstand at prinsippet ikke, som intendert, er sterkt nok til å utelukke alle slags paradoksale påstander. I tillegg er det sterk grunn til å betvile at den aktuelle anvendelsen av Russells “vicious circle principle” i forrige avsnitt er adekvat. Det rimelige er, slik jeg ser det, å oppfatte den tradisjonelle definisjonen av lengdemålet en meter som en *ostensiv* definisjon, og Russells ”vicious circle principle” har ikke som konsekvens at ostensive definisjoner er uakseptable.